

Н.П. Павлик,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри соціальної педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Сучасна соціально-педагогічна діяльність в Україні характеризується різноманітністю сфер і професійних ролей фахівців соціальної сфери: адвокативна, анімаційна, консультативна, управлінська, діагностична, терапевтична, патронажна функції соціального педагога ускладнюються кількістю суб'єктів соціально-педагогічної допомоги залежно від віку (дошкільники, учні, студенти, молодь, дорослі, люди літнього віку); від соціального інституту (сім'я, робота, школа, позашкільна установа, соціальна служба); від стану клієнтів (сирітство, стигматизація, депривація, тощо). В умовах професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та умов соціально-педагогічної діяльності, що постійно трансформуються і видозмінюються, система формальної освіти, її зміст і функції не володіють потенціалом для забезпечення українського суспільства компетентними, досвідченими фахівцями. Варто зазначити, що в українській системі вищої педагогічної освіти залишається невирішеним питання вузької професіоналізації майбутніх фахівців і переорієнтації системи професійної підготовки відповідно до потреб, інтересів та здібностей студентів.

Система формальної освіти наразі визначається взаємозв'язком таких основних компонентів: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта. Основними характеристиками формальної (організованої) освіти є: чітка ієрархізованість, державна стандартизація змісту і форм, обов'язкова сертифікація закладів формальної освіти, формалізованість результатів навчання (атестат, диплом, сертифікат, посвідчення, тощо). Однак реальні результати освіти, зокрема рівень професійних знань і умінь, сформованість професійно значущих якостей особистості, фактичний і функціональний рівень грамотності, можуть набуватися поза межами формальної системи освіти, що називається неформальною.

Аналіз наукової літератури з проблеми неформальної освіти свідчить про зростання протягом останнього десятиріччя уваги теоретиків і практиків педагогічної діяльності до змісту, форм і методів неформальної освіти. Зокрема, у працях Н. Верхоглядової, Ю. Деркач, С. Закревської, Д. Зіцера, С. Овчаренко, А. Солнишкіної описано загальні підходи до визначення і змісту неформальної освіти; С. Архіповою, А. Гончарук, С. Зінченко, Г. Нестеренко, Л. Сігаєвою, О. Тишковою, Л. Тимчук охарактеризовано роль і місце неформальної освіти у системі освіти дорослих. Значна

кількість наукових розвідок присвячена опису та порівняльному аналізу використання потенціалу неформальної освіти за кордоном – А. Гончарук (обґрунтування специфіки розвитку неформальної освіти дорослих у країнах Європейського Союзу), Н. Горук (дослідження історичних і теоретичних засад неформальної освіти жінок у США), М. Лещенко і В. Давидова (вивчення досвіду Швеції щодо неформальної освіти дорослих у навчальних гуртках), О. Огієнко (вивчення системи освіти дорослих у Швеції, у т.ч. неформального компоненту), В. Стрижалковська (характеристика системи підтримки обдарованих дітей у неформальній освіті Чехії), О. Сандецька (характеристика андрагогічної підготовки студентів у Польщі) та ін.

Окрім того, аналіз перерахованих досліджень свідчить про відсутність системного теоретико-методологічного дослідження реалізації неформальної освіти в українській школі та необґрунтованість категорії неформальної освіти в українській науковій думці і відповідного ототожнення її з освітою протягом життя, неперервною освітою або освітою дорослих.

Концепція впровадження неформальної освіти у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів заснована на забезпеченні відповідності освітньої системи декільком концептам: *державному* – забезпеченню гнучкості реагування змісту освіти на соціально-політичні, економічні та освітні зміни; *методологічному* – врахуванню взаємозв'язків різних підходів до вивчення проблеми соціально-педагогічної теорії й практики, що визначають систему ідей, концепцій, категорій, понять, дефініцій, умов формування ефективних професіоналів; *інтердисциплінарному* – інтеграції наукових досягнень інших галузей знань (соціальної філософії, філософії освіти, соціології освіти, антропології, культурології, соціальної психології, психотерапії та інших); *технологічному* – використання практично орієнтованих та інтерактивних технологій, заснованих на базових принципах неформальної освіти – навчатися в дії, навчатися взаємодіяти, навчатися учитися.

Упровадження системи неформальної освіти в зміст професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволить розширити межі їх професійних, громадянських та особистісних компетенцій за рахунок відповідності сучасних організаційних форм різним рівням впливу на особистість майбутнього фахівця:

На *ціннісно-мотиваційному рівні* – засвоєння загальнолюдських, національних та культурних цінностей; формування мотивації до професійної діяльності, самореалізації, громадської активності; прийняття відповідальності за власні дії та дії громад; ціннісне ставлення до професійної творчості; перенесення ідей особистісного самовдосконалення у нові контексти і колективи.

На *афективно-чуттєвому рівні*— переживання щодо реалізації різних варіантів майбутнього, власної ініціативи до побудови образу майбутнього результату, здатності реалізувати заплановане; психологічна адаптація, заснована на перебудові стереотипів мисленнєвих дій особистості при виборі стратегії і методів роботи; подолання соціального й освітнього відчуження від певних категорій клієнтів соціально-педагогічної діяльності; розвиток внутрішньої системи саморегуляції.

На *когнітивно-гносеологічному рівні*— виявлення власних освітніх цілей, розвиток критичного мислення; формування активної дослідницької позиції; засвоєння нових позапрограмних знань; поглиблення програмних знань; встановлення логічних зв'язків між соціально-педагогічними процесами, явищами, системами; оволодіння способами пізнавальної діяльності — аналізом, класифікацією, узагальненням і т.д.

На *практично-діяльнісному рівні*— реалізація власних соціально значимих ідей та рішень; тренування навичок комунікативної взаємодії та організаційних умінь; прояв громадської активності; оволодіння професійними вміннями і навичками; вибір спеціалізації, надання можливостей для професіоналізації, набуття практичного досвіду діяльності; реалізація можливостей.

Упровадження системи неформальної освіти у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів гіпотетично дозволить підвищити ефективність процесу професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»; визначити соціально-педагогічний зміст і функції неформальної освіти у вищій школі; охарактеризувати методологічні й теоретичні засади організації неформальної освіти молоді; спроектувати сучасні соціально-педагогічні та педагогічні технології упровадження неформальної освіти в український освітній простір; розробити характерологічні ознаки категорії «неформальна освіта»; проаналізувати і систематизувати розрізнений досвід діяльності вищих навчальних закладів України з упровадження методів неформальної освіти; розкрити ресурсні можливості неформальної освіти відносно комплексного забезпечення функціональної моделі випускника спеціальності «Соціальна педагогіка»; розробити методичні рекомендації з упровадження неформальної освіти у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Проведений нами аналіз літератури дозволяє стверджувати, що система освіти не може розглядатися відірвано від соціальних змін і викликів суспільства. Це підтверджується функціонуванням закону неперервності освіти, зумовленого дією двох взаємопов'язаних факторів: 1) постійна зміна оточуючої дійсності (природної, виробничої, технологічної, соціальної); 2) постійне прагнення людини до істини, кращої

самореалізації, мотивації на краще життя, необхідності задоволення вищих потреб [2, с. 96].

Зазначені фактори призвели до того, що у 1978 році група вчених Римського клубу, зауважуючи неадекватність принципів і змісту традиційного навчання сучасним суспільним вимогам, запропонувала стратегію інноваційного навчання, що стимулює новаторські зміни в культурі та соціальному середовищі [1, с. 9]. Відповідно, основні тенденції розвитку освіти відображають такі положення: неперервність, масовий характер, активність (суб'єктність) форм і методів, значущість для суб'єкта освіти, адаптованість до потреб особистості, орієнтованість на особистість [1]. Стратифікація суспільства, зміна ціннісних засад його діяльності внаслідок розвитку й поширення концепції прав людини, прагнення залучити соціально ізольовані категорії населення до освітньої системи, призвели до введення інноваційних форм і підсистем загальної системи освіти, зокрема, активний науковий розвиток проблем андрагогіки, освіти упродовж життя, інклюзивної освіти, хмарних технологій навчання тощо. Наряду із зазначеними категоріями набула розвитку *теорія і практика організації неформальної освіти* як позаінституційної, цілеспрямованої, добровільної діяльності громадських об'єднань й осередків у сфері навчання та виховання.

Наявна інституалізована система формальної освіти в Україні спрямована, передусім, на забезпечення соціальних потреб суспільно адаптованих верств населення, готових до поступового порівневого оволодіння особистісними, освітніми, соціальними, професійними компетентностями (підтверджених атестатами й дипломами) як засадами для подальшого фахового, кар'єрного та соціального життєвладштування.

Натомість, суб'єкти неформальної освіти можна виокремити в дві великі групи: 1) представники соціальних і професійних груп ризику щодо десоціалізації й соціальної дезадаптації внаслідок виключення можливості їх доступу до системи формальної освіти через низку суб'єктивних і об'єктивних причин (вартісність освіти, територіальна відстороненість, фізичні, фізіологічні та ментальні особливості особистості, тощо); 2) особи з розвиненими індивідуальними пізнавальними потребами, зумовленими власними уявленнями й установками щодо особистісної самореалізації, які прагнуть здобути додаткову лінгвістичну, психологічну, педагогічну, комунікативну, економічну тощо підготовку, орієнтуючись на конкретні практичні уміння, а не на підтвердженість офіційними стандартами й сертифікатами. Представлені освітні й соціальні запити сприяють активному розвитку психолого-педагогічних уявлень і досліджень у сфері неформальної освіти зокрема та сучасних форм і систем освіти зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Соціологія освіти: [конспект лекцій] / Под ред. Н. П. Лукашевича. – К. : МАУП, 1997. – 224 с.